

4/5

Samhällsforskning och skönlitteratur

I ALLMÄNNA SATSER, stundom i mera utformade teorier har man sökt klarlägga förhållandet mellan samhällsliv och litterär alstring. Helt vid sidan av dessa tankegångar bör det understrykas att den politiska historien och den politiska vetenskapen över huvud har mycket att lära och många forskningsuppgifter att finna i den produktion som enligt hävdvunnen ämnesuppdelning faller på litteraturhistorikerns lott. De under en tid eller inom en grupp härskande föreställningarna kommer ofta — i sin oklarhet, sin inkonsekvens, sin förmåga att förvirra och övertyga — bättre fram i romanerna än i de ideologiska arbetena; de senare förfalskar verkligheten genom sin relativa precision, ger ett överdrivet bestämt intryck av vad folk tänker. Och själva politikens och samhällslivets myller och rikedom fångas ofta säkrare genom obundna litterära skildringar än i dokumenterade och strängt sakliga undersökningar.

I stort sett har dock en sträng boscillnad upprätthållits. Statskunskapen, den forskningsgren det här närmast är fråga om, behandlar Rousseaus "Samhällskontrakt", men icke hans "Héloïse", den tar upp de politiska idéerna endast i den mån de, putsade och preciserade, men också förenklade och drivna till ytterlighet, uppträder hos tänkarna av facket. På senare tid har en del försök att bryta isoleringen gjorts, huvudsakligen i Amerika. Charles Merriam upptar i sin översikt av den amerikanska idéutvecklingen inte bara teoretikerna, utan också romanförfattarna; Mark Twain och Dreiser får vara med vid sidan av Calhoun och Theodore Roosevelt. Atminstone en engelsman, Rockow, har försökt något liknande i fråga om senare engelsk litteratur. Vid vissa amerikanska universitet ingår läsning av politiska och sociala romaner i den politiska vetenskapens kursplan. Merriam och hans kamrater har i vissa arbeten sökt införa något av den litterära skildringens friskhet och konkretion, dels genom ett mera obesvärat och personligt skrivsätt, dels genom att citera tillfrågade personers egna åsikter och berättelser. Klassiska exempel finns i Merriams och Gosnells arbeten om Chicago. Inom den egentliga sociologin har samma arbetsform drivits än längre.

Att dessa metoder prövats i USA sammanhänger inte bara med den amerikanska socialvetenskapens experimentlust och höga standard. USA:s senare politiska och sociala historia har beskrivits av romanförfattare likaväl som av forskare. Det är svårt

att tränga in i "den förgyllda tidsålderns" — tiden närmast efter inbördeskriget — ekonomiska och politiska virrvarr utan ledning av Mark Twains och Adams' romaner. Ingen har givit en så skrämmande och dock i det hela så riktig bild av den stora järnvägsbyggnadsepoken i Västern, som Frank Norris i "Polypen"; odjuret som tar makten i Kalifornien och till slut tvingar bönderna till uppror är "The Southern Pacific Railroad Company". Dreiser ger i sina romaner från Philadelphia och Chicago en i sina huvuddrag lika realistisk översikt av kommunal- och delstatspolitikens förfall mellan inbördeskriget och sekelskiftet. Vid flera tillfällen har växelverkan mellan litteratur och politik på ett slående sätt illustrerats. "Onkel Toms stuga" var en viktig faktor i slaveri-fiendernas propaganda. Upton Sinclairs ohyggliga "Vildmarken" gjorde mer än tusentals artiklar och tal för att framtvunga lagstiftning i fråga om födoämneskontroll och slakteriarbete. Många av de författare som blivit berömda under de senaste årtiondena — t. ex. Dos Passos, Steinbeck och Richard Wright — har velat och i viss mån lyckats att göra politiska insatser genom formellt rent skönlitterära arbeten.

Men det är lätt att finna lika påtagliga och kända exempel på romaners politisk-sociala intresse och betydelse i andra länders litteratur. Den bästa introduktionen till boulangismen är Barrès "L'appel au soldat", vad folk inom olika samhällsgrupper tänkte och sade under Dreyfusprocessen belyses klarare än i någon vetenskaplig undersökning av Anatole France i hans fyra romaner från sekelskiftet. Från varje kulturland kunde för senare tid liknande fall nämnas. I Sverige har vi en rad socialt viktiga romaner, medan skönlitteraturen föga sysslats med politiken i mera egentlig mening.

De hittills givna exemplen är så tillvida av mindre intresse som sambandet mellan litteratur och politik här inte erbjuder något problem. I vissa fall kan det till och med sägas vara ett ganska likgiltigt och tillfälligt förhållande att vederbörande bok fått karaktären av en roman i stället för en memoar eller ett politiskt inlägg utan litterär maskering. Av större intresse för forskaren är de mera svårtillgängliga fall då de politiska och sociala idéerna intar en sekundär plats i skildringen eller rent av framträder som en underton, om vilken författaren kanske icke är klart medveten. Här krävs en verklig analys av verket för att komma till resultat. och denna analys blir svårare.

ju mindre politiskt medveten författaren är. Man kan icke nöja sig med hans egna åsiktsdeklarationer, då dessa ofta präglas av okunnighet om de använda ordens gängse betydelse. Då Strindberg eller Heidenstam ibland påstod sig vara socialister har de lyckats lura några av sina porträttörer; andra har klargjort att deras "socialism" var av den mest privata och egenartade beskaffenhet.

För att illustrera vad här menas bör ett konkret exempel ges. Hos engelska och amerikanska författare i mitten och slutet av 1800-talet kan man ofta konstatera en brytning

mellan stämningar och tankegångar som sannolikt var typiska för övergången mellan äldre och nyare liberalism. En vag och föga genomtänkt tro på gammalliberalismens doktrinära ekonomiska frihetssystem gick väl ihop med ett utpräglat personligt penningbegär, men kom i konflikt både med den sociala medkänslan och med ovilja inför den hårda och ofta med tveklaktiga medel förda ekonomiska kampen. Resultatet blev ett slags viktoriansk kompromiss i undvikandets och resignationens tecken. I fråga om Dickens har problemet ganska ingående diskuterats; beträffande Mark Twain har det med överdriven skärpa ställts av Van Wyck Brooks i ett berömt arbete (The ordeal of Mark Twain). Hos Trollope, den kanske mest typiskt viktorianske av alla, finner man en liknande inre konflikt. Självsäger sig Trollope vara liberal-konservativ, och i sin självbiografi uttrycker han de mest extremt gammalliberala åsikter just i fråga om författarskapet. "Hjärnor som inte köpes blir aldrig till större värde för det allmänna. Ta ifrån de engelska författarna deras litterära äganderätt, och ni kommer inom kort att beröva England dess författare... Vi vet att ju mer en man har i inkomst, desto nyttigare är han för sin samtidsmäniskor." Men i romanerna är tonen en helt annan. Penningbegäret och till och med affärsverksamheten gisslas. När det gäller att förtjäna pengar, skriver Trollope i "The three clerks", måste man visa motsatsen till alla de egenskaper som eljest anses utmärka en gentleman.

På detta sätt ger litteraturen en visserligen vagare, men samtidigt mera nyanserad, mera verklighetstrogen bild av idédebatten än teoretiker och politiker. En sociologisk litteraturforskning blir nödvändig icke blott från litteratur- utan också från socialhistorisk synpunkt. Hur bör den närmare bestämt bedrivas? Vilka resultat kan den ge? På denna punkt måste man i närvarande läge vända sig till litteraturvetenskapen, vars insatser på området — ehuru i och för sig icke stora — är ojämförligt mest betydande.

Herbert Tingsten